

Nyt fra Vestfronten
Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder

Redigeret af
Niels Algreen Møller, Sarah Skytte Qvistgaard & Steen Frydenlund Jensen

Beretning fra et colloquium i Ribe
oktober 2010

Arkæologiske Skrifter 10
Nyt fra Vestfronten
Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder

Udgivet af "Selskabet Arkæologiske Studier"
c/o Saxo-Instituttet, Københavns Universitet
Njalsgade 80, 2300 Kbh. S.

I samarbejde med:
Sydvestjyske Museer & Museet for Varde By og Omegn

Redaktion:
Niels Algreen Møller
Sarah Skytte Qvistgaard
Steen Frydenlund Jensen

Korrektur:
Pernille Foss
Tine Corfitsen

Layout:
Niels Algreen Møller

Forsidebillede:
Udgravning ved Kjelst med udsigt over Ho Bugt

Trykning:
Grafisk Afdeling, Humanistisk Fakultet
Njalsgade 80, 2300 Kbh. S.

Distribution:
Studenterafdelingen, Humanistisk Fakultet
Njalsgade 80, 2300 Kbh.S.

Udgivet med økonomisk støtte fra:
Sydvestjyske Museer & Museet for Varde By og Omegn

ISSN: 0901-6732
ISBN: 978-87-89500-18-8

København 2011

Indhold

Forord.....	5
<i>Niels Algreen Møller, Sarah Skytte Qvistgaard & Steen Frydenlund Jensen</i> Bebyggelsesarkæologi anno 2010.....	7
DEL 1. NYT FRA FELTEN.....	13
<i>Bo Steen</i> Kirketoft. Huse fra førromersk jernalder og tidlig middelalder.....	15
<i>Lene B. Frandsen</i> Stenlægning på stenlægning. Hesselmedudgravningerne.....	21
<i>Lars Chr. Bentsen</i> Hesselmed Vest - Hesselmeds Forgænger?.....	27
<i>Stina Trolldoft Andresen</i> Glimt af en landsby fra førromersk jernalder ved Ho Bugt.....	35
<i>Jens G. Lauridsen</i> Enkeltgårde ved Alslev. Bebyggelse fra ældre førromersk jernalder.....	43
DEL 2. BEBYGGELSESTUDIER OG SOCIALE STRUKTURER.....	49
<i>Mads Runge</i> Nørre Hedegård – et dansk Pompei. Anvendelsen af bopladser med usædvanlige bevaringsforhold til perspektivering af det "ordinære" bopladsmateriale.....	51
<i>Louise Lund Johansen</i> En nytolkning af Åbrinken – Et indblik i bebyggelsesudvikling, bopladsdynamik og sociale relationer på en vestjysk lokalitet fra ældre jernalder.....	71
<i>Niels Haue</i> Social stratifikation og den "sociale arv" i ældre jernalder – med udgangspunkt i bopladsstudier fra Nordjylland.....	87
<i>Per Ole Rindel</i> Jernalderbebyggelsen ved Grøntoft i forskningshistorisk perspektiv.....	99
DEL 3. MELLEM BEBYGGELSE OG LANDSKAB – RESSOURCER OG SUBSISTENSØKONOMI.....	111
<i>Henriette Lyngstrøm</i> Vestjyske jernalderbønders råstofudnyttelse. Myremalmen mellem landskab og bebyggelse.....	113
<i>Jacob Kveiborg</i> Indsamling og registrering af brændte dyrekogler fra bopladser – Er det besværet værd? En diskussion af materialets muligheder og begrænsninger.....	123
<i>Michael Vinter</i> Rekonstruktion af det parcellerede dyrkningslandskab i Himmerland. Marker, græsning og bebyggelse belyst i tre mikroregioner.....	129
<i>Niels Algreen Møller</i> Dynamiske bebyggelsesmønstre? Ældre jernalders bebyggelser i landskabet.....	155

Forord

I dagene d. 4.-5. oktober afholdt Sydvestjyske Museer et colloquium om førromersk og ældre romersk jernalders bebyggelse. Geografisk var fokus rettet mod Vestjylland, men indlæggene omhandlede bebyggelser fra Thy og Himmerland i nord til vadehavsøen Amrum i syd.

Formålet med colloquiet var at bringe resultaterne af de mange nye feltundersøgelser videre i forsknings- og fortolkningsprocessen. I løbet af de to dage blev resultaterne af en lang række feltundersøgelser og arbejder af mere teoretisk-metodisk karakter præsenteret. Emnemæssigt præsenterede oplæggene alt fra nye iagttagelser af særtræk i byggeskik over socioøkonomiske forskelle aflæst i bebyggelsernes struktur til undersøgelser af landskabsudnyttelse i større regioner. Et spænd i emner, som demonstrerer det store potentiale i bebyggelsesundersøgelser.

Det er en stor glæde for os, at så mange af oplægsholderne har kunnet finde tid til at skrive en artikel til dette skrift ind imellem det daglige arbejde med sagsbehandling, udgravning og undervisning. De mange nyudgravede bebyggelser fortjener at blive publiceret, ligesom fortolkningen af mange klassiske lokaliteter fortjener at blive udfordret af nye teoretiske tilgange.

Det er vores håb, at colloquiet kan danne grobund for et forskningsnetværk indenfor udforskningen af ældre jernalder. I skrivende stund er der planer for endnu et arrangement, denne gang med fokus på gravfundene fra førromersk - og ældre romersk jernalder.

Med det er der kun tilbage at sige tak. Tak til oplægsholdere og deltagere i colloquiet. Tak til forfatterne for deres store arbejde med manuskripter. Tak til fagfællebedømmere og korrekturlæsere bag dette skrift. Og tak til Sydvestjyske Museer og Museet for Varde By og Omegn, der har finansieret trykningen. Endelig, en særlig tak til Per Ole Rindel for hans sammenfatning af de mange oplæg, en sammenfatning, vi håber at yde retfærdighed i den første artikel.

København 3. oktober 2011

Steen Frydenlund Jensen, Sarah Skytte Qvistgaard & Niels Algreen Møller

primært har været bønder, der har ernæret sig af deres marker og husdyr, men der har også været praktiseret andre håndværk, f.eks. pottemageri. Der er desuden fundet en del rav, som antyder, at man har bearbejdet rav på pladsen. Der er også fundet en del slagter, som bør analyseres nærmere for at finde ud af, hvilket håndværk de repræsenterer.

Det ser umiddelbart ud som om, at der her er tale om en landsbybebyggelse, der er rimelig planlagt med to rækker gårdsanlæg bestående af langhuse med en mindre økonomibygning tilknyttet (fig. 12). Gårdene ligger i en af faserne på hver sin side af en åben plads eller vej. Denne har givetvis været anvendt til at drive dyrene ud af landsbyen, staldene orienterer sig i hvert fald her ud imod. Husene øst for vejen har således stald mod vest, mens husene vest for vejen har stald mod øst. Midt på vejen ligger et hus, der forstyrrer det pæne billede (hus 15). Dette er dog stratigrafisk ældre end den strukturerede landsby og har sikkert været revet ned, inden hegnene og husene langs vejen opførtes. Det meget store langhus mod sydvest (hus 10) skærer hegnet ved vejen og er således yngre end de andre, dets orientering afviger også tydeligt fra de omkringliggende langhuse.

Som nævnt er husene ikke samtidige, og der har endnu ikke været ressourcer til at gennemarbejde pladsen og komme med en endelig faseinddeling. Det kan derfor ikke understreges kraftigt nok, at her er tale om en foreløbig fremlægning. Louise Lund Johansens bearbejdning af Åbrinken (Johansen 2011) har vist os, at selv om en plantegning ved første øjekast kan forekomme indlysende, kan en dybdegående analyse medføre, at landsbyens strukturelle karakter skal opfattes ganske anderledes.

Litteratur

- Bentsen, L. C. 2011. Hesselmed vest, Hesselmeds forgænger. I Møller et. al. (red.). *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder*. Arkæologiske Skrifter 10. København.
- Johansen, L. L. 2011. Sociale relationer aflæst i bebyggelsens udvikling på Åbrinken. I Møller et. al. (red.). *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder*. Arkæologiske Skrifter 10. København.

Hesselmed Vest - Hesselmeds forgænger?

Lars Christian Bentsen, Museet for Varde By og Omegn

I forsommeren 2010 fik Museet for Varde By og Omegn mulighed for at undersøge den vestlige del af marken, hvor museet under Lene B. Frandsens ledelse, gennem et årti har afdækket og undersøgt en velbevaret bebyggelse fra overgangen mellem sen FRJ og ÆRJ. Udgravningen viste en stor tidsdybde med anlæg fra neolitikum, bronzealder og ældre førromersk jernalder.

Indledning

Undersøgelsens baggrund var etableringen af et stort solfangeranlæg på marken. Museet var vel bekendt med marken (se Frandsen dette bind) og foretog forundersøgelsen på stedet i december 2009. Forundersøgelsen afslørede omfattende bebyggelsesspor fra både neolitikum og bronzealder, mens det ikke lykkedes at lokalisere jernalderhusene i første omgang. Udgravningen af det berørte areal gik i gang i foråret 2010, da frosten endelig slap jorden. I det følgende præsenteres kort de erkendte konstruktioner fra neolitikum og bronzealder, en mere indgående analyse af de to huse fra førromersk jernalder med en perspektivering til Hesselmed, og til slut en topografisk analyse af bosættelsen gennem alle tidsperioder¹.

Topografi

I og omkring Oksbøl, særligt mod syd, er der foretaget mange undersøgelser og afdækket mange bebyggelser fra jernalderen, men også både bronzealder og stenalder. Lene B. Frandsen har gjort rede for den lokale topografi på den pågældende mark (2011). Hertil skal blot bemærkes, at det meget jævne fald, marken udviser mod vest, indtil for blot 25-30 år siden har været mere markant. Der er blevet opfyldt ganske betragteligt, således at det oprindelige fald mod vest, på markens vestligste del, har været mere markant, end det er nu (se fig. 3).

Det lille vandløb, der deler marken i to, kaldes

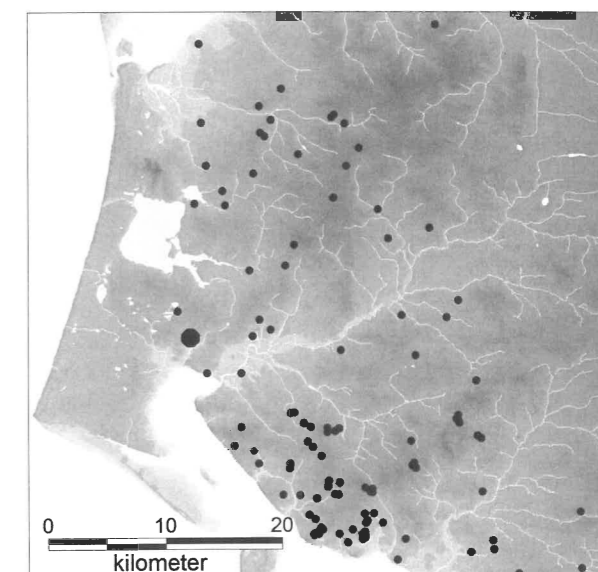

Fig. 1. Varde og Esbjerg Bakkeø. Hesselmed markeret med stor prik lige nord for Ho Bugt. Øvrige fund fra tidlig førromersk jernalder markeret med små prikker.

lokalt Mejerigrøften, men er det øvre løb af Kjelst Bæk. Syd for Hesselmed Hovedgård løber Hesselmed Bæk til og kaldes egentlig først nedstrøms for dette sammenløb for Kjelst Bæk. Vandløbet er i dag grøftet og har ikke fremstået som bæk i oldtiden. For omtrent 110 år siden var den lavt liggende del af marken en mose med blankt vand. At lignende forhold eksisterede i oldtiden, viser en profil registreret i lavningen på den vestlige del af marken. Undergrunden i udgravningens vestlige del var tydeligt præget af vådbundsaflejringer og

1) Sagen har j. nr. VAM 1652 Hesselmed Vest. I udgravningen deltog udover undertegnede museumsinspektør Jens G. Lauridsen, ligesom der en enkelt dag var god hjælp til en større afrensning af det hold studerende, der i samme periode deltog i seminargravning i øvelsesterrænet i Oksbøl under ledelse af Niels Algreen Møller. Jeg ønsker også at takke Niels Algreen Møller for god, faglig diskussion af udgravningens resultater.

vandsorteret sand. Mosedannelse i to søgegrøfter vest for det egentlige udgravningsfelt bekræfter tilstedeværelsen af mosen. I den østlige del af det område, der tidligt i 1800-tallet var mose, fandtes et udsmidslag med store mængder flintaffald (keramikdateret til enkeltgravskultur). Mosen må fortsat have eksisteret gennem oldtiden, indtil den blev drænet, selv om der ikke blev gjort fund fra andre perioder end stenalder. Med et mere markant fald på markens vestlige del og et større moseområde, hvor der i dag løber en lille bæk, har topografien været væsentlig anderledes i oldtiden end nu.

Umiddelbart syd for Hesselmedfelterne løber bækken ud i et større mose- og vådområde, som uden tvivl har været et essentielt ressourceområde for bosættelserne i området til alle tider. Ho Bugt ligger 2,5 km mod syd i fugleflugtslinje. Selvom afstanden er noget større end den, der normalt regnes med i forbindelse af jernalderens ressourceområder, så er det næppe forkert at betragte den som en del af bopladsernes ressourcer (Hvass 1985, 183ff, Rindel 1997, 40; Ethelberg 2003, 131ff). De våde enge har budt på fine græsningsmuligheder og bjergning af hø, vandløbene har leveret det fornødne ferskvand til både mennesker og dyr og mon ikke også marin føde har spillet en rolle?

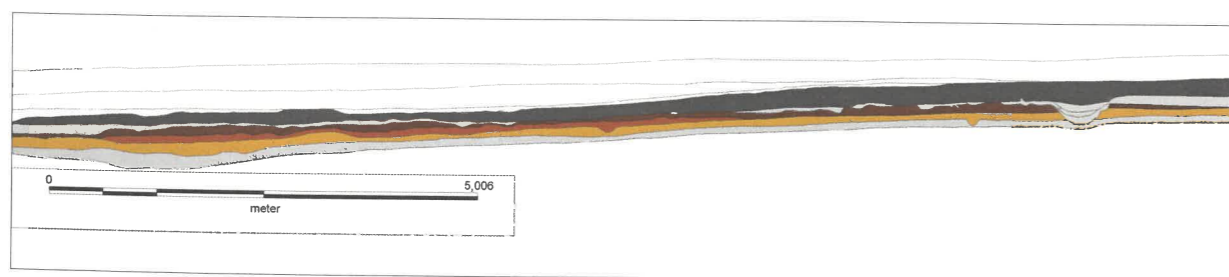

Fig. 3. Profil gennem vådbundsaflejringerne i den vestlige del af udgravningen. Det nederste lag (lysegråt) er vandsorteret, lyst sand. Herover to fundførende lag (flintafslag, slagsten) markeret med gul og lys brun nuance. De fundførende lag er overlejret af en sandet lag, der mod vest består delvist af tørv, som må være begyndende mosedannelse. Tørvelaget overlejres af fygesand, der stedvist er blevet pløjet ned i det underliggende lag. Med mørkegråt ses det recente dyrkningslag, og herover fyldlaget af 1970'erne samt den seneste muldhorisont. Opmåling: Jens G. Lauridsen. Rentegning: Forf.

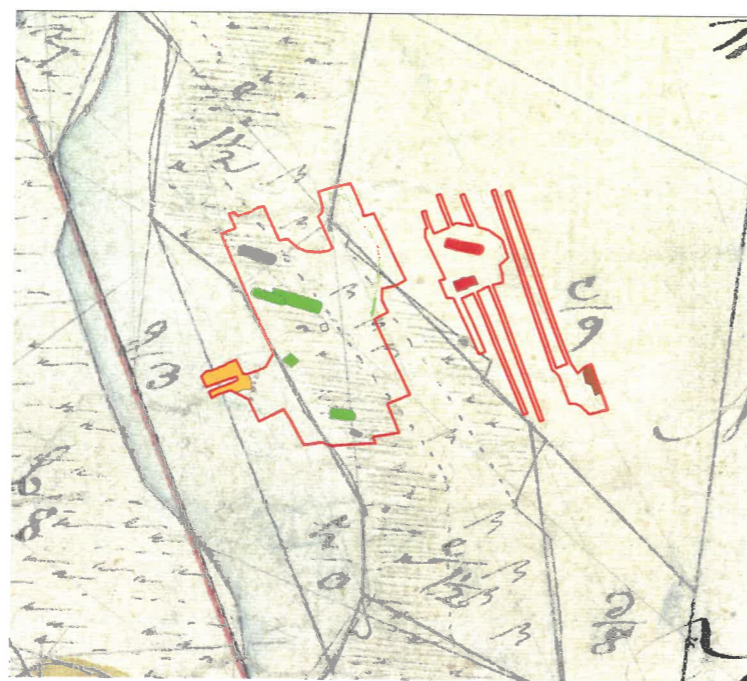

Fig. 2. Udgravningsfeltet lagt ind på en georefereret version af Original-1 kortet for ejerlavet Hesselmed Hovedgård. Kortet er opmålt i 1807. På dette tidspunkt stod der blankt vand på den laveste del af marken, og det ses, at udgravningen tydeligt er i berøring med det tidligere moseområde. To af søgegrøfterne fra forundersøgelsen lå yderligere mod vest, og her var der tydelig tørvedannelse. Bemærk at ingen af hustomterne ligger lavt nok til at komme i berøring med mosen.

Neolitikum

Fra neolitikum er der registreret tre hustomter, et udsmidslag samt et par gruber. Kulturlaget er præget af store mængder flintaffald, hvori der ikke er fundet regulære redskaber, men dog enkelte slagsten. Den meget sparsomme keramik fra laget antyder en datering til enkeltgravstid. Keramikken var meget dårligt bevaret, og de enkelte stykker

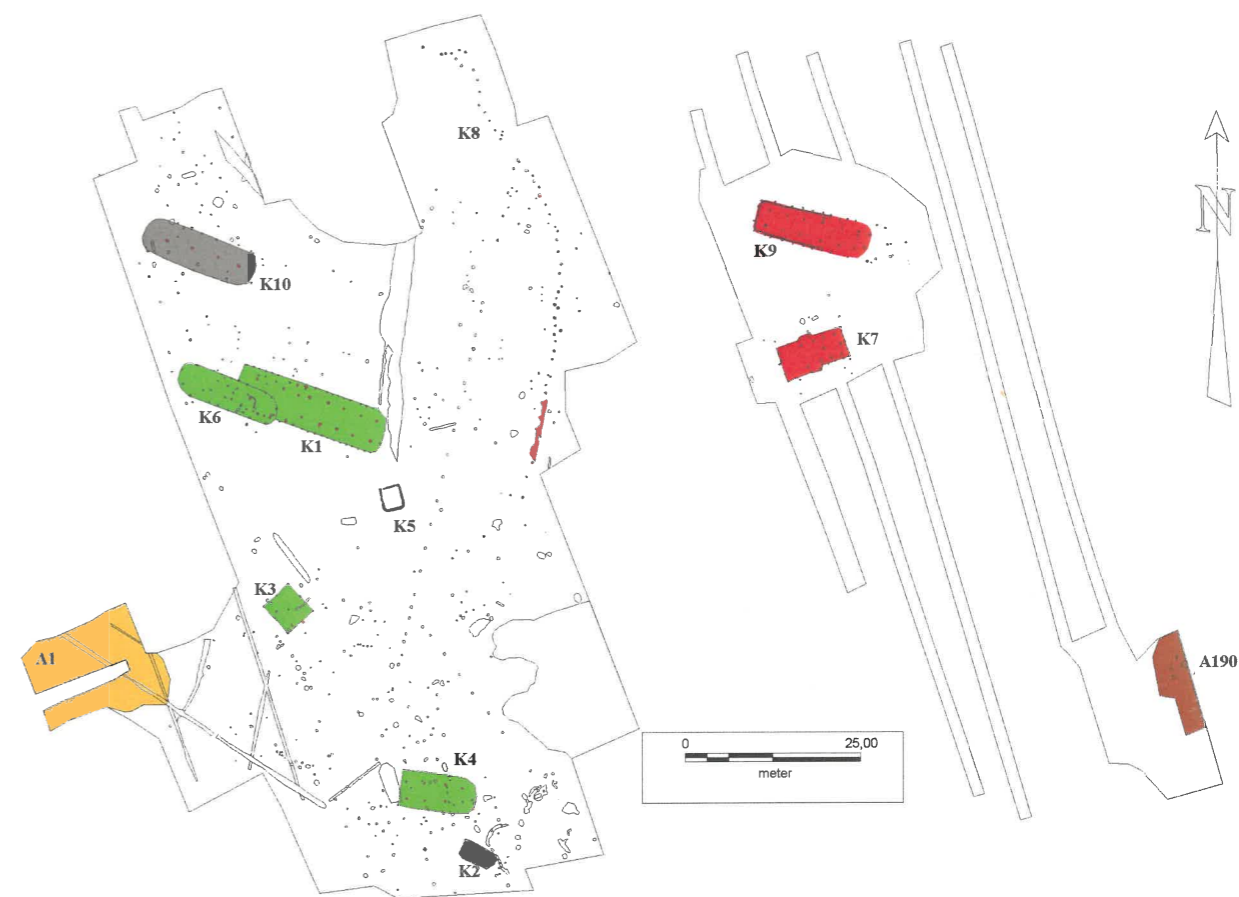

Fig. 4. Oversigtsplan med de tolkede konstruktioner og kulturlag. Neolitiske anlæg – K2, K5, K10 og A1. Bronzealder anlæg – K1, K3, K4, K6 og K8. Jernalderanlæg – K7, K9 og A190.

med ornamentik kunne kun vurderes in situ, da de ikke kunne tages op. Affaldslaget er formentlig kastet ud i mosen.

Der er ydermere registreret tre formodede hustomter fra neolitikum (se fig. 4). En lille hyttelignende stolpekonstruktion (fig. 4, K2), en midsulekonstruktion (fig. 4, K10) samt et "rammehus" (fig. 4, K5). Ingen af konstruktionerne er daterede, hverken arkæologisk eller naturvidenskabeligt.

For midsulehusets vedkommende placerer konstruktionsformen det i neolitikum, og for begge huses vedkommende gælder det, at stolpehullerne var af typisk, vestjysk "stenalderkarakter". Grundet den sandede undergrund, og deraf føl-

gende effektive udvaskning, er stolpehuller af høj ælde ofte stærkt næringsudvaskede og mineraliserede. Rammehuset blev omhyggeligt udgravet, med to flintafslag som eneste daterende fund².

Til neolitikum skal også regnes en affaldsgrube samt en større, meget lav naturlig sænkning uden spor af kulturlag, men med flintaffald. Gruben indeholdt en del spændende, fint ornamenteret keramik fra enkeltgravskultur.

Bronzealder

Der er næppe direkte kontinuitet mellem den neolitiske bosættelse og den bronzealderlige. Bronzealderhusene er i skrivende stund kun dateret ud fra få og ukarakteristiske stykker keramik samt

² Rammehuset K5 kan for så vidt den arkæologiske datering angår godt placeres i ældre bronzealder, men udvaskningsgraden af fylden i væggrøften indikerer stenalder. En floteringsprøve er indsendt til Moesgårds naturvidenskabelige afdeling i håb om materiale til C-14 datering.

hustypologi³ (f.eks. Bertelsen *et al.* 1996, 165f). I det udgravede område tiltager bebyggelsesintensiteten markant i bronzealderen med mindst 3, måske 4, hustomter (se fig. 4, K1, K3, K4, K6) samt et langt, atypisk hegn (se fig. 4, K8). Hustomterne dateres til yngre bronzealder. På bronzealderbebyggelser er hegn meget sjældne, men ikke ukendte. Ved Nybro, omtrent 8 km nordvest for Varde, blev en boplads fra yngre bronzealder udgravet i 1980. Her fandt man to hustomter fra yngre bronzealder, som begge var indhegnede af lange stolpehegn med et meget "organisk" forløb (Nielsen & Mikkelsen 1985, 59). Et lignende hegn er fundet i Hijken i det nordlige Holland. Her opfattes hegnet som en stor kvægfold. Den hollandske boplads er dateret til midten af bronzealderen (Harsema 1997, 155f.).

Det er umuligt at afgøre hvor mange, om nogen, af bronzealderhusene, der har eksisteret samtidigt. Det kan højst dreje sig om 3, da der er indbyrdes stratigrafi mellem to af dem. Den lille nistolpede, kvadratiske ladebygning har formentlig tilhørt den ene af gårdene (fig. 4, K3).

Bebyggelse fra bronzealderen ses ofte på udgravninger med bebyggelse fra førromersk jernalder i Vestjylland. Eksempler herpå er Grøntoft (Rindel 1997, 42), Billum, Industrivej i Oksbøl og

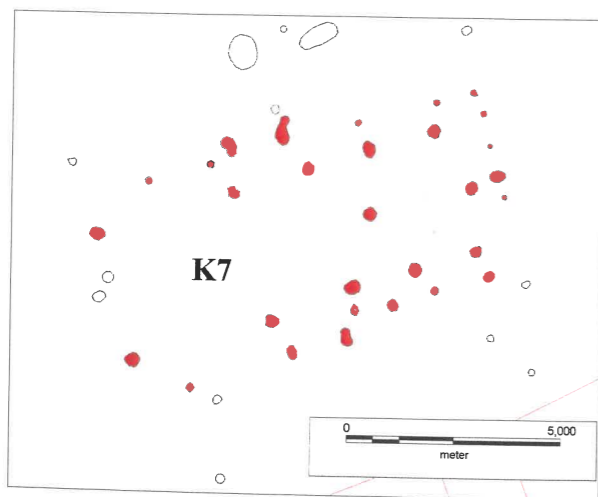

Fig. 5. Huset K7

3) En række huse af lignende type, hvor primært de indtrukne indgangsstolper er fællestræk, er længere nord på dateret til yngre bronzealder. En serie floteringsprøver er i skrivende stund ved at blive processeret på Moesgård til udtagelse af egnet materiale til C-14 datering.

4) Upublicerede udgravninger med journalnumre: VAM 1227, VAM 1492, VAM1677.

Møllemarksgård⁴, hvor der i sommeren 2011 er udgravet 7 bronzealdergårde.

Jernalder

Fra førromersk jernalder stammer to hustomter, som blev påtruffet omtrent midt på marken, men i den østligste del af udgravningen (fig. 4, K7 og K9). Begge huse er velbevarede. Husene kan have eksisteret samtidigt, men det er næppe tilfældet. Da der kun er fundet meget lidt keramik i stolpehullerne, er dateringsgrundlaget for begge huse dårligt. Fundene kan derfor hverken be- eller afkræfte samtidighed. Husene skal formentlig ses i sammenhæng med et tyndt kulturlag og ardsnor lidt længere mod øst-sydøst (se fig. 1 A190).

Hus K7

K7 er et lille, 3-skibet langhus med en lidt særpræget grundplan. Huset er 9,5 m langt, målt fra gavl til gavl, og største bredde er 5,4 m, målt ved indgangspartiet. Bredden på vestenden (formentlig beboelsesafsnittet) er 4,9 m, mens østenden (stalden) er 4,3 m bred. Staldenden består af 3 sæt tagbærende stolper samt to midtsuler, hvilket er en usædvanlig konstruktion i Sydvestjylland. Huset ligger helt isoleret fra andre konstruktioner, så der er ingen tvivl om, at midtsulestolperne hører til huset. De kan ikke stamme fra en ældre eller yngre periode. Midtsulerne står placeret præcist i husets længdeakse, men står ikke symmetrisk i forhold til de tagbærende sæt. Det forhold kan indikere, at de er indsat på et senere tidspunkt i forbindelse med reparation eller vedligehold, men det kan bestemt heller ikke afvises, at de har været en del af husets konstruktion fra begyndelsen. Huse fra førromersk jernalder med midtsulekonstruktion kendes fra bl.a. det hollandske materiale (f.eks. Gerritsen 2003). Midtsulernes funktion kan opfattes på to måder. Forudsat at midtsulerne har tagbærende funktion, kan den asymmetriske placering vise, at en rem lå over sulerne i husets længdeakse for at kunne understøtte tagkonstruktionen. Mere sandsynligt er det dog, at den asym-

metriske placering antyder, at midtsulerne har nået helt op til tagryggen og understøttet taget direkte. Den kraftige stolpe centralt i østgavlen er sandsynligvis indsat i forbindelse med midtsulestolperne. Stolpesætningen i gavlen giver plads til tre båseskullerum i hver side.

Beboelsesafsnittet mod vest udgøres af to sæt tagbærende stolper. Beboelsesafsnittet omfatter i alt 16 m², og vægstolperne er dårligt bevarede.

Indgangspartiet udgøres af en velbygget indgang i begge sider af huset. Dørstolperne er ganske kraftige sammenlignet med husets øvrige stolper, og særligt mod syd, indikerer stolpehullernes indbyrdes størrelse, at døren har været hængslet mod øst. Stolpernes udseende i den nordlige indgang indikerer ved deres lidt uregelmæssige fremtræden, at de sikkert er blevet udskiftet i husets levetid, men det kunne ikke verificeres i snittet.

I stolpehullerne blev der kun fundet ganske meget små, ukarakteristiske bugskår, og husets datering til ældre førromersk jernalder hviler derfor indtil videre på primært hustypologi.

Umiddelbart nord for huset ligger to nedgravninger, hvis funktion ikke kunne afgøres ved udgravning, men der er formodentlig tale om affaldsgruber.

Hus K9

Nord for K7 ligger huset K9 (fig. 6). Huset er 16,5 m langt fra vestgavl til østgavl. Huset er ved indgangspartiet 5,05 m bredt og er nogenlunde jævnbredt i hele husets længde. Husets vestende er omfattet af en veldefineret, velbevaret væggrøft, som igen er omgivet af symmetrisk, regelmæssigt placerede støttestolper. Støttestolperne følger

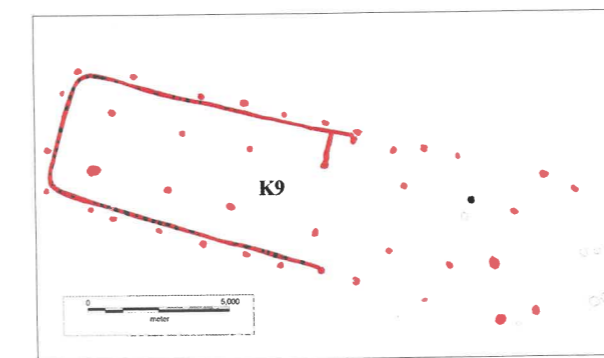

Fig. 6. Hus K9. Bemærk de velbevarede spor af støttestolper i væggrøften omkring husets vestende.

nogenlunde de tagbærende sæt, både på tværs og på langs af huset. Staldenden udgøres af fire sæt tagbærende stolper, som synes placeret i to moduler med et spænd på ca. 2,6 m – modulernes indbyrdes afstand er 2,4 m. Kun i staldens østende er et enkelt båseskullerum bevaret i nordsiden.

Væggrøften blev fladeskovlet til bunds, da det blev tydeligt, at der i bunden stod velbevarede spor af de stolper, som væggen var bygget af. Stolpeaftrykene var ikke bevaret i hele grøftens længde, men særligt mod syd og i vestgavlen var sporene tydelige og velbevarede. Stolperne stod tæt med jævn indbyrdes afstand, og flere steder var det tydeligt, at sporene stammede fra spejkløvet tømmer. Det sandsynliggør at vægkonstruktionen mod vest var lerklinet risflet på støttestolper (se

Fig. 7a. Den sydlige del af væggrøften under udgravning med de velbevarede stolpeaftryk, hvoraf nogle tydeligt var fra spejkløvet tømmer. Foto: VAM/LCB.

Fig. 7b. Spor efter spejkløvet tømmer. Foto: VAM/LCB.

f.eks. Ethelberg et al. 2003, 142). De udvendige støttestolper kan have haft en direkte støttende funktion i forhold til husets tagbærende konstruktion, men det kan ikke afvises, at de har haft en funktion i forbindelse med en udvendig isolering af huset med tørv.

Beboelsesafsnittet, som ligger mod øst, udgøres af to sæt tagbærende stolper. De to kraftige stolper mod øst, hvoraf den sydlige står en smule asymmetrisk placeret og dermed næppe kan være tagbærende, er sandsynligvis gavlstolper. Der er ikke bevaret yderligere spor efter husets østgavl. Beboelsesafsnittet omfatter 18m² (indgangsparti ikke medregnet).

Indgangspartiet ligger mellem 3. og 4. tagbærende sæt, regnet fra øst. Stolperne er ikke kraftigere end de øvrige og er placeret i samme linje som de øvrige, bevarede vægstolper i østenden samt væggrøften i vestenden.

Husets datering hviler indtil videre på den sparsomme keramik, der blev fundet ved snit af tilhørende stolper og væggrøft, samt hustypologi. Et par større, ukarakteristiske bugskår og et par bugskår med ansats til båndformet hank indikerer en datering inden for ældre førromersk jernalder⁵.

Kulturlag A190

Længst mod sydøst i udgravningsfeltet lå et kulturlag (fig. 4). Kulturlaget var meget omsat og var svært at afgrænse fra undergrunden, men det indeholdt en del keramik (ÆFRJ og muligvis ÆRJ). Der blev registreret ardspor i 2-3 forskellige niveauer, og et par pletter af tynde lag af brændt ler og trækul. Lagene er tolket som rester af ildsteder, der er blevet ryddet ud fra husene. Keramikken bestod generelt af ret små skår, og det er oplagt, at keramikken er endt i kulturlaget i forbindelse med gødsning af agre med husholdningsaffald. Kulturlaget var omtrent 20 cm tykt, og i toppen kunne en tydelig væksthorisont observeres. Ardsporene og keramikken identificerer laget som rester af en ager. Laget blev med nogenlunde sikkerhed afgrænset mod vest, mens afgrænsningen mod nord er mere usikker. Laget forsætter mod øst, forbi udgravningens udstrækning.

5) Der er indsendt floteringsprøver med henblik på udtagning af egnet C-14 materiale

6) Mundtlig meddelelse fra Niels Algreen Møller.

Fig. 8. Snit gennem kulturlaget A190. Bemærk det op mod 25 cm tykke dyrkningslag, der netop i dette område ikke synes berørt af pløjning i moderne tid.

Hesselmed Vest og Hesselmed - eksempler på enkeltgårdsbebyggelse

Dateringen af de to gårde, K7 og K9, gør det oplagt at opfatte dem som en del af en enkeltgårdsbebyggelse i området. I området omkring Hesselmed er der registreret flere enkeltgårdsbebyggelser fra bronzealder og førromersk jernalder. Mod nord, i industrikvarteret i Oksbøl er registreret en enkeltgård, og der ligger endnu en (formodet) enkeltgård godt 100 meter øst for Hesselmed, lige øst for jernbanen (fig. 9), en enkeltgård, som dog synes at høre hjemme i sen førromersk jernalder, altså samtidig med den store boplads⁶. Mod sydvest er registreret to enkeltgårde i grusgravningsområdet ved Møllemarksgård. Mod nordøst i industrikvarteret i Oksbøl er der ligeledes udgravet en række enkeltgårde fra bronzealderen. I en nylig udgravning på Møllemarksgård er der også registreret flere enkeltgårde fra bronzealder.

Midt i Hesselmed landsbyen, i den centrale for-te, ligger en større enkeltgård, som tydeligt er ældre end landsbyen. Den skal måske ses i forbindelse med enkeltgårdene på Hesselmed Vest og de øvrige enkeltgårde fra samme periode i området. Heraf kan udledes, at den spredte enkeltgårdsbebyggelse i området i bronzealder og ældre førromersk jernalder, samler sig til en mindre landsby

i sen førromersk/ældre romersk jernalder (Frandsen dette bind).

Dateringsmæssigt er det problematisk, at det ikke kan verificeres hvor mange, eller få, af disse gårde, der har eksisteret samtidig, hverken for bronzealderens eller jernalderens vedkommende. Det kan for eksempel ikke afvises, at de to enkeltgårde K7 og K9 og enkeltgården under Hesselmedlandsbyen kan være successive bosættelser. Dateringsgrundlaget er ikke præcist nok, men alle muligheder må holdes åbne.

Topografisk analyse

Lokalt i udgravningen er det tydeligt, at jo yngre bosættelsen bliver, jo højere flytter man op i terrænet. Således ligger de to stenalderstomter begge mellem kote 6,8 og 7,05. Bronzealderhusene ligger til dels i samme kote, men rækker for husenes vedkommende op til kote 7,3, mens hegnet ligger i kote 7,8. Jernalderhusene flytter sig markant længere op i terrænet, og ligger omkring kote 8,5 i ældre førromersk jernalder, mens landsbyen fra sen førromersk jernalder ligger mellem kote 11 og 12.

Det er tænkeligt, at bevægelsen højere og højere op i terrænet skal ses i sammenhæng med den havstigning, der efterhånden er veldokumenteret i Ho Bugt (Pedersen et al. 2009, 75f). Forskellen i bosættelsernes koter kan ikke direkte relateres til havstigningen i antal meter, men med det større moseområde umiddelbart vest for bosættelserne, hvor udsmidtlaget fra enkeltgravskultur er registreret, er det ikke usandsynligt, at havstigningen kan have haft indflydelse.

Afrunding

Udgravningen blev gennemført forud for anlæggelsen af et stort solfangeranlæg til Oksbøl Varmeværk, som allerede er fuldt funktionsdygtigt. Museet endte med en dybere forståelse af bronzealderens og jernalderens bebyggelsesudvikling lokalt i Oksbøl-området og fik ydermere registreret og karakteriseret et af områdets sjældne kulturlag fra stenalderen.

Fig. 9. Oversigtskort over Oksbøl-området med øvrige fund fra bronzealder (røde stjerner) og førromersk jernalder (sorte stjerner).

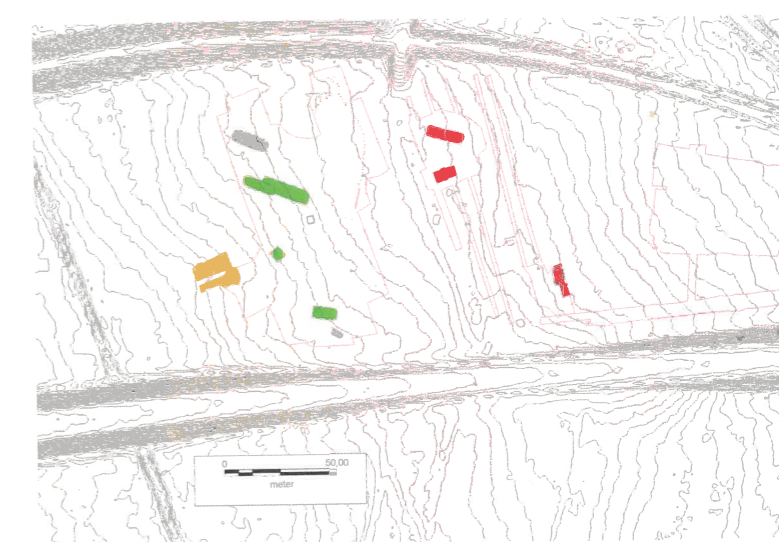

Fig. 10. Koteplan - ækvistand 0,25 m. Mod vest er kulturlaget fra enkeltgravskultur markeret med gul farve; neolitiske huse med grå; bronzealderhuse og -hegn med grønt; jernalderhuse med rødt, kulturlag fra jernalderen med mørkebrun mod øst. Udgravningsfeltet mod øst er Lene B. Frandsens udgravninger på Hesselmed-landsbyen.

Litteratur

- Bertelsen, J. B., M. Christensen, M. Mikkelsen, P. Mikkelsen, J. Nielsen og J. Simonsen. 1996. *Bronzealderens bopladser i Midt- og Nordvestjylland*. Viborg.
- Ethelberg, P., N. Hardt, B. Poulsen og A. B. Sørensen. 2003. *Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Jernalder, vikingetid og middelalder*. Haderslev.
- Gerritsen, F. 2003. *Local Identities. Landscape and community in the late prehistoric Meuse-Demer-Scheldt region*. Amsterdam Archaeological Studies 9. Amsterdam.
- Harsema, O. H. 1997. House form and settlement structure in the Northern Netherlands in the Middle and Late Bronzeage. In: Beck, Heinrich & Heiko Steuer 1997. *Haus und Hof in ur- und frühgeschichtlicher Zeit*. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen.
- Hvass, S. 1985. Hodde. Et vestjysk landsbysamfund fra ældre jernalder. *Arkæologiske Studier VII*. København.
- Nielsen, J. og M. Mikkelsen. 1985. Nybro. En grav fra yngre stenalder og en boplads fra yngre bronzealder. *Mark og Monte* 1985. 55-62.
- Pedersen, J. B. T., S. Svinth og J. Bartholdy. 2009. Holocene evolution of a drowned melt-water valley in the Danish Wadden Sea. *Quaternary Research* 72. Washington.

Glimt af en landsby fra førromersk jernalder ved Ho Bugt

Stina Trolldoft Andresen, Museet for Varde By og Omegn

Pladsen Kjelst ligger på et sydvendt bakke drag ned til Ho Bugt. En prøvegravning påviste flere hustomter dateret til sen førromersk jernalder med velbevarede stenlægninger, samt en øst-vest gående grøft syd for selve bebyggelsen. Grøften blev tolket som den sydlige afgrænsning af bebyggelsen, muligvis en befæstning. I 2007 foretog Museet for Varde By og Omegn i samarbejde med Afdeling for Arkæologi, SAXO-Instituttet på Københavns Universitet, en uddannelsesudgravning på stedet. Udgravningen var selvfinansieret, hvilket betød, at der kun var mulighed for at få et lille glimt af landsbyens struktur. På trods af det gav udgravningen flere spændende resultater.

Indledning

I foråret 2006 blev Museet for Varde By og Omegn gjort opmærksom på, at der skulle laves skovrejsning på et areal i Kjelst¹. Det pågældende areal ligger på et sydvendt bakke drag, ned til Ho Bugt, som udgør den nordligste del af Vadehavet. Området ligger inden for et udpeget kulturarvsareal. I den nordlige del af den mark, som blev udlagt til skovrejsning, blev der i år 2000, i forbindelse med rekognoscering af et dybdepløjet læhegn, registreret flere opløjede stenlægninger. Godt 250 meter sydøst for pladsen er der af flere omgange udgravet spor efter bebyggelse fra tidlig førromersk jernalder, vikingetid og middelalder². Så der var ingen tvivl om, at der skulle laves en prøvegravning på marken ved Kjelst.

Lokaliteten ligger på et højdedrag og fra stedet har man en rimelig udsigt over Varde Ås udmunding i Ho Bugt, som ligger ca. 600 meter syd for bebyggelsen. På højdemodellen (fig. 1) kan man se, at der på et tidspunkt har været en mindre vig sydvest for området. Landsbyerne har ligget tæt langs med Ho Bugt i ældre jernalder, hvilket er påvist gennem adskillige opløjede stenlægninger og en række mindre udgravninger. Små tre km mod

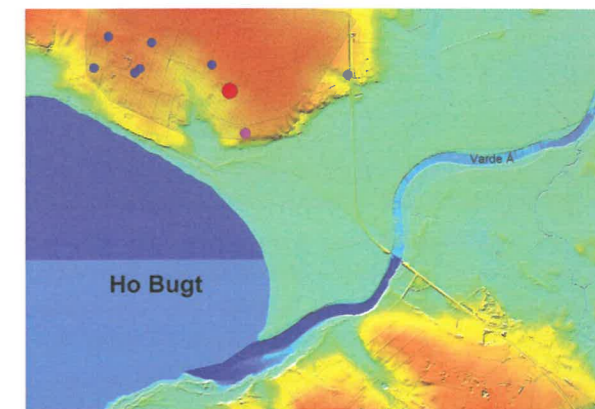

Fig. 1. Højdemodel med kendte jernalderlokaliteter i området nord for Ho Bugt. Rød prik = Bopladsen ved Kjelst, Pink prik = Lokalitet med fund fra tidlig førromersk jernalder, vikingetid og middelalder, Blå prikker = Jernalderlokaliteter, Gråt skravet område = Udpeget kulturarvsareal. Bemærk den lille vig sydvest for Kjelst bopladsen.

nordvest ved Hesselmed er der igennem knapt et årti udgravet en landsby fra sen førromersk jernalder og ældre romersk jernalder med langhuse med fine brolægninger (Frandsen, 2011). Og så sent som i efteråret 2010 blev der lige vest herfor udgravet to huse fra tidlig førromersk jernalder (Bentsen, 2011).

1) Udgravningen ved Kjelst har journalnummer VAM 1486. Der skal lyde en stor tak til Per Ole Rindel og de otte arkæologistuderende, som gjorde en stor indsats i forbindelse med uddannelsesudgravningen i 2007. Også stor tak til lodsejerne Maja og Torben Thomsen, fordi de velvilligt stillede deres jord til rådighed i denne periode.

2) Udgravningerne syd for Kjelst bopladsen har journalnummer VAM 1352. Beretninger og fund forefindes på Museet for Varde By og Omegn. Lokaliteten har været kendt siden midten af 1990'erne, hvor der ved luftrekognosceringer blev registreret en del aftegninger på markerne, der blev tolket som grubehuse. Der er foretaget udgravninger på stedet i 2000, 2003, 2006 og 2009. Der er bl.a. afdækket af spor af fire langhuse fra ældre førromersk jernalder, 25 grubehuse og flere huse fra både vikingetid og middelalder.